

Lesplannen thema 'Romeinen' – groep 2

Toelichting

Deze lesplannen zijn onderdeel van een thematische onderwijsmodule over de Romeinen, bedoeld voor leerlingen in groep 2 van de basisschool. In deze module staat het vak geschiedenis centraal, maar er wordt eveneens veel aandacht besteed aan spreekvaardigheid en woordenschatontwikkeling; dit wordt ook wel vakgeïntegreerd taalonderwijs genoemd. Deze module bevat instructies voor de leerkracht, verhalen, veel spelvormen, knutselactiviteiten en constructiemogelijkheden.

De lesplannen zijn begin 2022 gemaakt en uitgevoerd door een lerares van de basisschool 't Palet in Heeswijk-Dinther en een masterstudent van de Radboud Universiteit, te weten:

- Marion Vermeltfoort (lerares groep 2 bij basisschool 't Palet in Heeswijk-Dinther)
- Micha Miedema (docent didactiek Wereldoriëntatie bij Pedagogische Wetenschappen van Primair Onderwijs aan de Radboud Universiteit Nijmegen)

De theoretische verantwoording van deze vorm van thematisch onderwijs is beschreven door Erik Meester in het boek *Wetenswaardig* (2021), uitgegeven door Pica.

Inhoud

Thema-ontwerp Romeinen.....	3
Planning van lessen.....	7
Les 1 - Opening van het thema.....	8
Les 2 - Opgravingen	10
Les 3 - Kaartlezen	12
Les 4 - Het Romeinse Rijk	14
Les 5 - De Romeinse soldaat	16
Les 6 - Het Romeinse schild	17
Les 7 - De Romeinse wegen	18
Les 8 - Romeinse bouwwerken	20
Les 9 - Het dagelijks leven in de Romeinse tijd (1).....	21
Les 10 - Het dagelijks leven in de Romeinse tijd (2).....	22
Les 11 - De Romeinse cijfers	23
Les 12 - Het badhuis.....	24
Les 13 - Het mozaïek.....	25
Les 14 - Romeins dobbelspel.....	26
Les 15 - Het Colosseum	27
Les 16 - De Romeinse goden	29
Les 17 - De tempel.....	30
Les 18 - Het aquaduct.....	31
Les 19 - Tentoonstelling	32
Overzicht woordenschat.....	33
Overzicht speelhoeken.....	35
Bijlage I - Kort verhaal (1).....	36
Bijlage II - Kort verhaal (2).....	38
Bijlage III - Een liedje.....	40

Thema-ontwerp Romeinen

1. Identificeer gewenste resultaten		
Kerdoelen De leerlingen leren: <i>Mondeling taalonderwijs</i> <ul style="list-style-type: none"> - informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie mondeling of schriftelijk gestructureerd weer te geven (kerndoel 1); - zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren (kerndoel 2); - informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren (kerndoel 3). 	Transfer De leerlingen zijn in staat om ... <ul style="list-style-type: none"> - een onderscheid te maken tussen het verleden¹ en het heden²; - uit te leggen welke invloed het verleden¹ heeft op het heden²; - in spel zich te verplaatsen in de context van het verleden¹. 	
	Inzicht De leerlingen verwerven inzicht omtrent het dagelijks leven in de Romeinse tijd, zoals: <ul style="list-style-type: none"> - de verschillende beroepen die werden uitgeoefend; - de bouwstijl die werd gehanteerd; - de rituelen en gebruiken van de mensen. 	De leerlingen kunnen in gesprek en spel laten zien dat ze al een basaal idee hebben van: <ul style="list-style-type: none"> - waarom het Romeinse Rijk zo groot heeft kunnen worden. - welke invloed de rang/stand waartoe mensen behoorden had op hun dagelijks leven. - welke invloed gebruiken en uitvindingen uit de Romeinse tijd heeft op hun/ons dagelijks leven.
	Kennis Leerlingen weten dat: <ul style="list-style-type: none"> - <u>Romeinen</u> mensen zijn uit het verleden. - de naam Romeinen staat voor de mensen die in het <u>Romeinse Rijk</u> woonden. - er verschillende <u>beroepen</u> waren die bij de verschillende rangen hoorden, zoals: <u>senator</u>, <u>gladiator</u> en <u>soldaat</u>. - het Romeinse Rijk een groot <u>leger</u> had en hoe het leven van een soldaat eruitzag. - het Romeinse Rijk groter werd, doordat soldaten <u>dorpen en steden</u> <u>veroverden</u>. 	Leerlingen kunnen: <ul style="list-style-type: none"> - onderscheid maken tussen afbeeldingen en voorwerpen uit de Romeinse tijd en het heden, zoals de kleding en de inrichting van huizen. - Nederland, Italië en Rome aanwijzen op een landkaart. - uitleggen hoe een keizer verschilde van andere mensen. - delen van de uitrusting van een Romeinse soldaat aanwijzen en benoemen, zoals een tunic, pilum en speer. - een schildpatroon maken.

¹De Romeinse tijd

²De leefwereld van een kleuter

<p><i>Schriftelijk taalonderwijs</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen (kerndoel 4); - enzovoort voor kendoelen kerndoelen 6, 7 en 9. <p><i>Taalbeschouwing</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Kerndoelen 10 en 12. <p><i>Rekenen/wiskunde</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Kerndoelen 23, 24, 26, 32 en 33. <p><i>Oriëntatie op jezelf en de wereld</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Kerndoel 37, 38, 42, 44, 47, 49, 50, 52, 52, 53, 54 en 56. 	<ul style="list-style-type: none"> - een deel van <u>Nederland</u> ook onderdeel is geweest van het Romeinse Rijk. - de <u>keizer</u> de baas is van het Romeinse Rijk. - de mensen <u>belasting</u> moesten betalen, waardoor de keizer rijk werd. - gebouwen gemaakt werden om <u>rijkdom</u> te tonen en dat deze werden versierd door het gebruik van <u>zuilen</u>, <u>mozaïeken</u> en <u>muurschilderingen</u>. - er in de Romeinse samenleving een verschil was tussen rijke mensen, arme mensen en <u>slaven</u> en dat die <u>rang</u> invloed had op het dagelijks leven. - Romeinse <u>uitvindingen</u> invloed hebben gehad op het dagelijks leven, zoals: <u>wegen</u> van <u>asfalt</u> voor de reissnelheid en <u>aquaducten</u> voor watertoevoer. - Romeinen in Nederland het <u>schrift</u> en <u>cijfers</u> hebben geïntroduceerd. - Romeinen verschillende <u>gebruiken</u> hadden en het leven zich buitenshuis afspeelde op o.a. pleinen, in <u>badhuizen</u>, <u>tempels</u> en <u>arena's</u>. - Romeinen verschillende <u>goden</u> hadden die invloed hadden op de inrichting van het dagelijks leven. - <u>archeologen</u> <u>opgravingen</u> doen die ons informatie geven over hoe het leven van mensen in het verleden was. 	<ul style="list-style-type: none"> - verschillende legerformaties aannemen, zoals de schildpadformatie en de legermuur. - een harde weg van asfalt maken. - bouwwerken uit Romeinse tijd namaken, gebruikmakend van meetkundige figuren zoals een cilinder en ovaal. - zich in een rollenspel verplaatsen in verschillende Romeinen, zoals een rijkard, een soldaat en een slaaf. - een onderscheid maken tussen Romeinse cijfers en (hedendaagse) Arabische cijfers. - verschillende gebouwen, zoals een tempel, badhuis, aquaduct en het Colosseum, herkennen en uitleggen wat daar gebeurde. - een Romeins dobbelspel spelen. - mozaïekpatronen leggen. - vanuit de rol als archeoloog opgravingen doen.
2. Bepaal aanvaardbaar bewijs		
Succescriteria voor authentieke toepassingen:	Leerlingen tonen hun beheersing van de leerstof door (onder andere in de speelhoeken):	

<ul style="list-style-type: none"> - historisch correct; - taalkundig in orde; - voldoende diepgang; - helder uiteengezet. 	<ul style="list-style-type: none"> - tijdens een rollenspel een onderscheid te maken tussen een persoon die leefde in de Romeinse tijd en een persoon in het heden. - tijdens spel te spelen vanuit verschillende de rollen, zoals: een archeoloog, keizer, soldaat, gladiator, rijke Romein (man, vrouw en kind), arme Romein (man, vrouw en kind) en slaaf (man, vrouw en kind). - gebouwen na te bouwen, zoals een Colosseum, tempel en aquaduct.
<p>Succescriteria voor feitenkennis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - duurzaamheid (opslagsterkte); - snelheid (ophaalsterkte); - ordening. 	<p>Leerlingen tonen hun beheersing van de leerstof door:</p> <ul style="list-style-type: none"> - te benoemen wat zij zien op afbeeldingen en onderscheid te maken tussen afbeeldingen die horen bij de Romeinse tijd en het heden. - begrippen en concepten uit te leggen aan medeleerlingen, zoals: gladiator, mozaïek, keizer en badhuis. - tijdens of na spel uit te leggen waarom dat wat zij doen hoort bij de rol die zij aannemen, in welke context dat zich afspeelt en welke voorwerpen zij gebruiken.
3. Plan onderwijsactiviteiten en instructies	
Continue activiteiten	Het verwerven en integreren van nieuwe kennis
<p>Continue activiteiten van de leerkracht om de kennis van leerlingen bij te houden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - herhaling van aangeboden kennis bij de start van de les - (voor)lezen van het boek <i>Romeinen</i> uit de serie Willewete - bespreken en bijwerken van woordmuur met begrippen en afbeeldingen - reflecteren en oriënteren op 	<ul style="list-style-type: none"> - Het thema start met een activiteit om een belevingswereld te creëren. - Tijdens de lessen worden teksten gelezen, waarbij de leerkracht de concepten uitlegt aan de hand van (visuele) voorbeelden. - Tijdens de lessen wordt de woordenschat uitgebreid door de concepten stapsgewijs en volgens de principes van de taalontwikkende interactie³ en directe instructie⁴ te onderwijzen. - De opgedane kennis verwerken de leerlingen in taakjes, practica en in de speelhoeken.
	Het uitbreiden, verfijnen en verbinden van kennis
	<ul style="list-style-type: none"> - Kleine kringgesprekken waarbij aan de hand van kaartjes en boeken onderdelen van het dagelijkse Romeinse leven worden geclassificeerd en vergeleken/gecontrasteerd met het dagelijks leven van de leerlingen nu. - Rollenspellen in de speelhoeken waarbij leerlingen de verworven kennis toepassen.
	Het toepassen van kennis in een authentieke context
	<ul style="list-style-type: none"> - Er wordt middels gesprekken in de kring, tijdens de taakjes en in de speelhoek op basis van het verleden betekenis gegeven

³ Zie voor meer info: Verhallen, M. & Walst, R. (2011). *Taalontwikkeling op school: Handboek voor interactief taalonderwijs*. Coutinho.

⁴ Zie voor meer info: Hollingsworth, J. & Ybarra, S. (2020). *Expliciete directe instructie 2.0: Tips en technieken voor een goede les* (Nederlandse bewerking: Marcel Schmeier). Pica.

doelen en succescriteria	aan (de functie van) concepten uit het heden, zoals een kerk, stadion en het leger.
-----------------------------	--

Planning van lessen

Week 1

#	Datum	Tijd	Inhoud
1			Opening
2			Opgravingen
3			Kaartlezen
4			Het Romeinse Rijk

Week 2

#	Datum	Tijd	Inhoud
5			De Romeinse soldaat
6			Het Romeinse schild
7			De Romeinse wegen
8			Romeinse bouwwerken

Week 3

#	Datum	Tijd	Inhoud
9			Het dagelijkse leven (1)
10			Het dagelijkse leven (2)
11			Romeinse cijfers
12			Het badhuis

Week 4

#	Datum	Tijd	Inhoud
13			Mozaïek
14			Een Romeins dobbelspel
15			Het Colosseum
16			De Romeinse goden

Week 5

#	Datum	Tijd	Inhoud
17			De tempel
18			Het aquaduct
19			Tentoonstelling (1)

Afsluiting (tentoonstelling)

#	Datum	Tijd	Inhoud
			Tentoonstelling (2)
			Tentoonstelling (3)

Les 1 – Opening van het thema

Leerdoel		
- De leerlingen maken kennis met de Romeinen door middel van een munt en een Romeinse soldaat die uit een tijdmachine komt.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
munt verleden geschiedenis	soldaat kerk	koning tijdmachine
Activatie voorkennis		
het verleden		geschiedenis
Instructie		
Ik heb een munt gevonden in mijn tuin. We ontvangen een brief van een professor van de universiteit die vertelt dat het een Romeinse munt is die we in een tijdmachine moeten stoppen. We bouwen een tijdmachine in de speelzaal en samen met de leerlingen werpen we de munt in de tijdmachine. Hieruit komt een Romein die Gaius heet (vraag een collega of ouder dit personage te spelen). Hij vertelt ons over zijn uitrusting en over zijn tijd. Met behulp van foto's op het digibord vergelijken wij onderdelen uit zijn tijd met die van ons:		
<ul style="list-style-type: none"> - soldaat nu en een Romeinse soldaat; - kerk van nu en een Romeinse tempel; - stadion van nu en het Colosseum; - douche van nu en een badhuis van toen. 		
Woordenschat instructie		
Romein: een persoon die in het Romeinse Rijk woont.		
Romeinse Rijk: het (grote) gebied waar de Romeinen vroeger woonden.		
Keizer: de baas van het Romeinse Rijk.		
Avé: Romeinse groet.		
tijdmachine tempel	badhuis uitrusting	professor Colosseum
Tekst en beeld		
Tekst:		
<ul style="list-style-type: none"> - De brief van de professor van de universiteit. - Brief van keizer Caesar die Gaius voorleest. 		
Controle van begrip		
De vragen ⁵ worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek.		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over de Romeinse tijd klopt wel of niet en waarom?		
De Romeinse soldaat (Gaius) leefde vroeger (in het verleden) en kwam met een brief van zijn baas: koning Julius Caesar.		
Vroeger zagen de gebouwen er anders uit dan nu. Ze hadden ook andere namen. Er waren in de Romeinse tijd bijvoorbeeld tempels en badhuizen.		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden/afbeeldingen passen het beste bij de Romeinse tijd en waarom?		
A. Keizer		
B. Rode broek		

⁵ Context- en associatievragen zijn uitstekende 'gespreksstarters', waarmee je ook nog eens direct veelvoorkomende misvattingen kunt rechtzetten. Ze komen daarom in meerdere lessen voor. Deze vragen kun je mondeling met de leerlingen bespreken, maar ook met behulp van afbeeldingen. Het gebruik van afbeeldingen heeft bij kleuters doorgaans te voorkeur, omdat zij zich nog maar in beperkte mate dingen kunnen voorstellen. De afbeeldingen ontlasten het werkgeheugen, zodat er meer ruimte overblijft voor het nodige denkwerk in plaats van het onthouden van de antwoordopties.

- C. Avé
- D. Tempel

Afsluiting

De leerkracht vertelt dat de leerlingen in de volgende les leren hoe wij weten op welke manier de Romeinen vroeger hebben geleefd.

Les 2 – Opgravingen

Leerdoel		
- De leerlingen kunnen vertellen wat een archeoloog doet en wat een opgraving is.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
verleden geschiedenis	Romein Romeinse Rijk	keizer
Activatie voorkennis		
Gaius kwam uit het verleden. Wat betekent dit? Hij komt van vroeger. Gaius is een Romein. Wat is een Romein? En waar woonde de Romeinen? Er was iemand de baas in het Romeinse Rijk. Hoe noemden de mensen in het Romeinse Rijk deze persoon?		
Instructie		
Ik heb een nieuwe brief gekregen van de professor van de universiteit waarin staat dat hij op zoek is naar Romeinse resten in de grond. Zijn archeoloog is ziek en hij vraagt of wij kunnen helpen om die te vinden. We kunnen gaan graven in onze zandbak. De zandbak is gemarkeerd met kleine stokjes waartussen wij moeten gaan zoeken. We mogen schepjes en kwastjes gebruiken. Na het opgraven maken we een museum waar we de resten in leggen. Vooraf bekijk ik met de leerlingen de afbeelding op bladzijde 1 en 2 uit het boek <i>Romeinen</i> van de serie Willewete. Daarnaast bekijk ik zonder geluid de video over opgravingen (https://www.youtube.com/watch?v=PcT1vGyJzyg). Na de video bespreek ik met de leerlingen wat zij zien op de getoonde afbeeldingen. Activiteit: de leerlingen graven in groepjes Romeinse resten op uit de zandbak.		
Woordenschat instructie		
Archeoloog: iemand die voorwerpen van vroeger onderzoekt. Keizer: de baas van het Romeinse Rijk. Museum: een plek waar voorwerpen van vroeger bewaard worden, zodat mensen ze kunnen zien.		
professor avé tempel vergrootglas	Romeinse Rijk resten badhuis uitrusting	opgraving tijdmaschine kwast
Verwerking(sopdracht)		
De vragen worden gesteld op het moment van opgraven, aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek. <u>Contextvraag:</u> Welke zin over een archeoloog klopt wel of niet en waarom? - Een archeoloog graaft voorwerpen op om te zien hoe mensen in het verleden leefden. - Een archeoloog graaft in de grond naar spullen uit het verleden. Dit zijn spullen uit de Romeinse tijd. <u>Associatievraag:</u> Welke woorden/afbeeldingen passen het beste bij de term 'archeoloog' en waarom? A. Opgraven B. Onderzoeken C. Resten D. Julius Caesar		
<i>Verwerking in speelhoek</i> In de speelhoek begroeten de leerlingen elkaar met avé. Vervolgens kruipen de leerlingen in de rol van archeoloog. Ze graven met een kleine schep en kwast in een bak zand naar munten en andere kleine voorwerpen uit de Romeinse tijd.		
Afsluiting		

De leerkracht vertelt dat in de volgende les de leerlingen een kaart gaan bekijken van het Romeinse Rijk.

Les 3 – Kaartlezen

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen weten dat je op een landkaart landen in het klein kunt zien. - De leerlingen kunnen op de kaart Nederland, Italië en de stad Rome aanwijzen. - De leerlingen weten dat de Romeinen de baas waren over veel andere landen, ook over een groot stuk van Nederland. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
wereldbol landkaart	Nederland Romeinen	avé
Activatie voorkennis		
<p>Wat is een keizer en wat is de taak van de keizer? Leg uit wat de woorden macht en keizer met elkaar te maken hebben. Waar staat de term 'De Lage Landen' voor? Wat is Italië? Welke vorm heeft het en wat is de hoofdstad?</p>		
Instructie		
<p>Ik laat een wereldbol zien en vertel de leerlingen dat hier alle landen en zeeën van de wereld op te zien zijn, maar dan in het klein. Vervolgens laat ik een kaart van Nederland zien en wijs daarna Nederland ook nog op de wereldbol aan. Daarna laat ik de kaart zien van het Romeinse Rijk. Hier staan niet alle landen op maar wel de landen die allemaal bij het Romeinse Rijk hoorden. Ik wijs Nederland aan en Italië. Daarna teken ik de stad Rome in Italië. Ik vertel dat de Romeinen heel graag de baas wilden zijn in veel landen. De keizer had enorm veel soldaten. Deze soldaten vechten met andere volken, zodat de keizer steeds meer landen in zijn macht kreeg. De keizer wilde deze volken veroveren, zodat de goederen (zoals voedsel en kleding) waar de mensen voor zorgden van hem zijn. Daarnaast moesten de mensen binnen het Romeinse Rijk iedere maand geld betalen, zodat er o.a. wegen gebouwd konden worden en het leger kon worden betaald. Dit heet: belasting. Ook werden de volken veroverd, zodat die mannen het Romeinse leger konden versterken.</p> <p>Zodoende werd het Romeinse rijk heel groot. Ik wijs de leerlingen op de roodgekleurde landen en vertel dat die landen allemaal van de Romeinen waren. Vragen voor controle van begrip:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Is Nederland ook helemaal van de Romeinen geweest? Nee, dit was maar voor de helft. - Zijn deze landen nu nog van de Romeinen? Nee, want het Romeinse Rijk bestaat niet meer. <p>Rome is er nog wel maar is nu weer gewoon de hoofdstad van Italië. Toch hebben we nog steeds heel veel dingen die we van de Romeinen geleerd hebben. We hangen de kaart op een plek waar de leerlingen hem goed kunnen zien. Daarnaast lezen we bladzijde 3 en 4 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete.</p>		
Woordenschat instructie		
<p>Wereldbol: een bal met een kaart waar alle landen van de wereld op staan. Belasting: geld dat inwoners moeten betalen. Van dat geld wordt voor het land gezorgd. Macht: iemand met macht kan zeggen wat een ander moet doen.</p>		
dwingen Rome uitbreiden	Italië veroveren	goederen keizer
Verwerking(sopdracht)		
<p>De vragen worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek.</p> <p><u>Contextvraag:</u> Welke zin over de uitbreiding van het Romeinse Rijk klopt wel of niet en waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het Romeinse Rijk is gegroeid, doordat de landen ook bij de keizer wilden horen. 		

- Het Romeinse Rijk is gegroeid, doordat het Romeinse leger de anderen gedwongen hebben om bij het Romeinse Rijk te horen.

Associatievraag: Welke woorden passen het beste bij de term 'Romeinse Rijk' en waarom?

- A. Veroveren
- B. Macht
- C. (heel) Nederland
- D. Belasting

Verwerking speelhoek: -

Afsluiting

De leerkracht vertelt dat in de volgende les de leerlingen een keizer leren kennen: Julius Caesar.

Les 4 – Het Romeinse Rijk

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen weten dat het Romeinse rijk groot was en dat een keizer de baas was. - De leerlingen weten dat de Romeinen steden en dorpen aanvielen en dat de mensen naar hen moesten luisteren. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
Romeinse Rijk landkaart	Nederland Italië	Rome
Activatie voorkennis		
<p>Wat is een keizer en wat is de taak van de keizer? Leg uit wat de woorden macht en keizer met elkaar te maken hebben. De keizer wil zijn macht uitbreiden en daarvoor verovert hij nieuwe volken. Deze mensen moeten belasting betalen. Wat is belasting en waarvoor wordt dat gebruikt? Kun je op de landkaart Italië, Rome en Nederland aanwijzen?</p>		
Instructie		
<p>We bekijken de kaart van het Romeinse Rijk. Hierbij vertel ik dat de keizer de baas is in het Romeinse Rijk. Een keizer is een soort koning maar hij is niet de baas over één land maar over meerdere landen. Keizer Caesar heeft veel macht en er staan overal veel standbeelden van hem. De keizer staat ook met zijn hoofd op de munten van toen. Op deze manier kenden alle mensen uit het Romeinse Rijk de keizer want je had toen nog geen foto's of filmpjes. Ik leg uit dat de keizer erg rijk is en in een groot huis woont, waarbij allemaal mensen voor hem werken. Ook leg ik de betekenis van de lauwerkrans uit.</p> <p>De Romeinse keizer wilde zijn rijk uitbreiden, omdat hij ook graag de baas wilde zijn in andere landen en daar mooie spullen vandaan wilde halen. De mensen in deze andere landen moesten naar hem luisteren. Vergelijkend kringgesprek over onze huidige koning:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe heet onze koning? (afbeelding) - Hoe weten wij hoe onze koning eruitziet? - Wie staat er op onze munten en postzegels? (afbeelding) - Denk je dat onze koning ook andere landen mag gaan veroveren en waarom wel/niet? <p>Terug naar Julius Caesar. Caesar was een slimme man. Als keizer maakte hij wetten, bepaalde hij hoeveel belasting mensen moeten betalen en welke landen aangevallen worden. Bij al deze beslissingen dacht een groep wijze mannen mee. Deze groep heet de senaat en is te herkennen aan de kleren. Ik laat hierbij een foto zien. We lezen bladzijde 5 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete.</p>		
Woordenschat instructie		
<p>Caesar: Julius Caesar is een aantal jaar de baas geweest over het Romeinse Rijk. Standbeeld: een beeld dat ter ere van iemand is gemaakt. Vaak is een standbeeld van steen. Lauwerkrans: een cirkelvormige kroon van de keizer gemaakt van takken en bladeren.</p>		
heersen wet tempels	uitbreiden rijkdom besturen	postzegel circus senaat
Controle van begrip		
<p>De vragen worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek.</p> <p><u>Contextvraag:</u> Welke zin over de Caesar klopt wel of niet en waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Caesar is de keizer van het Romeinse Rijk. Dit kun je zien aan de lauwerkrans op zijn hoofd en zijn gezicht op de munt. 		

- Caesar is de keizer van het Romeinse Rijk. Dit kun je zien aan zijn gezicht op de postzegel. Ook had iedereen een foto van hem in huis.

Associatievraag: Welke woorden/afbeeldingen passen het beste bij de term 'keizer Caesar' en waarom?

- A. Standbeeld
- B. Maakt de wet (alleen)
- C. Arm
- D. Lauwerkrans

Afsluiting

De leerkracht vertelt dat in de volgende les de Romeinse soldaat wordt besproken.

Les 5 – De Romeinse soldaat

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen kunnen vertellen wat een Romeinse soldaat doet. - De leerlingen kunnen vertellen hoe een Romeinse soldaat eruitzag en onderdelen van zijn uitrusting benoemen. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
Romeinse Rijk soldaat	helm zwaard	trainen
Activatie voorkennis		
Wat is de betekenis van de volgende woorden: Caesar, standbeeld, lauwerkrans, heersen. Gebruik hierbij visuele ondersteuning.		
Instructie		
<p>We bekijken en bespreken de platen op bladzijde 6 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete. Hierbij vertel ik over de Romeinse soldaten. Ik vertel dat het leven bestond uit het Romeinse Rijk veroveren en verdedigen. Hiervoor moesten ze lange stukken kunnen lopen, paardrijden, vechten, tenten opzetten en koken. Hiervoor moesten de soldaten trainen.</p> <p>Ik laat een afbeelding zien van een Romeinse soldaat (Gaius). We bespreken de onderdelen van zijn uitrusting en de functie van de verschillende onderdelen. Vervolgens laat ik een afbeelding van een Romeinse en Nederlandse soldaat zien en vraag welke verschillen er zijn.</p>		
Woordenschat instructie		
<p>Uitrusting: Dit zijn alle benodigdheden. Dus alle dingen die een Romeinse soldaat nodig heeft.</p> <p>Tunica: een lang kledingstuk dat op een jurk lijkt dat door mannelijke en vrouwelijke Romeinen werd gedragen.</p> <p>Pilum: een werpspeer.</p>		
legerkamp krijger alledaagse dingen	speren bepakking ovaal	schutkleur harnas
Verwerking(sopdracht)		
<p>De vragen worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek.</p> <p><u>Contextvraag:</u> Welke zin over de uitrusting van een Romeinse soldaat klopt wel of niet en waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Romeinse soldaten droegen een rond schild en hadden schutkleuren. - Romeinse soldaten droegen een tunica en hadden een schild en pilum. <p><u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen het beste bij de term 'Romeinse soldaat' en waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> A. Harnas B. Vechten C. Koken D. Pistoel 		
Verwerking		
In een kleine kring benoemen de leerlingen de uitrusting van de soldaat. Ze kunnen zich verkleden als soldaat.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat in de volgende les een schild wordt gemaakt, zoals de Romeinse soldaten die hadden.		

Les 6 – Het Romeinse schild

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen kunnen uitleggen waar een Romeinse soldaat zijn schild voor gebruikt. - De leerlingen kunnen uitleggen dat er een wapen op een schild staat waaraan je kon zien bij welk legioen de soldaat hoorde. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
Romeinse Rijk soldaat	uitrusting	beschermen
Activatie voorkennis		
Welke onderdelen horen bij de uitrusting van een Romeinse soldaat (zoals tunica en pilum)?		
Instructie		
<p>We bekijken de schilden van de Romeinse soldaten (afbeelding). Een schild gebruikt de soldaat om zich te beschermen tegen verwondingen door pijlen of zwaarden van andere soldaten. Of een steek met een pilum. Je ziet dat er op elk schild een andere afbeelding staat. Op deze manier kun je zien bij welk legioen de soldaat hoort. Een legioen is een grote groep soldaten die bij elkaar hoort. Er staan tekens op zoals strepen, vleugels en pijlen en vaak heeft het een ijzeren knop in het midden. De kleuren rood, zwart en geel worden vaak gebruikt.</p> <ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen benoemen de verschillende afbeeldingen die te zien zijn op de schilden. Ik mocht het schild van onze Romeinse soldaat lenen en kan laten zien hoe soldaten ermee omgingen. Laten zien: erachter kruipen, voor je gezicht houden, boven je hoofd houden. Daarna laat ik een 'schildpadformatie' zien. Zo kon een grote groep soldaten zich beschermen tegen heel veel pijlen van andere soldaten. <p><i>Activiteit: De leerlingen maken zelf een schild van karton waarop een eigengekozen afbeelding geschilderd wordt. Uitleg opdracht schildpatroon:</i></p> <p>Stap 1. Voorbeeld bekijken + bekijken patronen. Stap 2. Patroon bepalen. Stap 3. Patroon op oefenblad schetsen. Stap 4. Met potlood op schild. Stap 5. Patroon schilderen.</p> <p>We lezen bladzijde 7 en 8 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete.</p>		
Woordenschat instructie		
<p>Legioen: een groep soldaten die binnen het leger in dezelfde groep zit. Schildpadformatie: de soldaten staan dicht tegen elkaar aan met schilden aan alle kanten en boven de hoofden.</p>		
schild	patroon	
Verwerkingsopdracht		
<p><i>Verwerking</i></p> <p>De leerlingen maken een schild van karton, waarvan de vormen reeds zijn uitgesneden. De leerlingen maken eerst een ontwerp op papier en daarna met zwart potlood op het schild. Daarna mogen de leerlingen met verf inschilderen. Afbeeldingen van Romeinse schilden hangen als voorbeeld in de klas.</p>		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat in de volgende les het gaat over de Romeinse wegen; hoe kwamen de Romeinen van A naar B?		

Les 7 – De Romeinse wegen

Leerdoel		
- De leerlingen weten dat de Romeinen erg goed waren in het aanleggen van wegen, zodat ze snel naar andere landen konden reizen.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
weg soldaten	stenen	Romeinse Rijk
Activatie voorkennis		
Legioen, patroon en schildpadformatie.		
Instructie		
<p>Ik vertel dat er vroeger geen wegen waren, soms alleen zandpaden. De Romeinen reisden veel en wilden snel met hun karren en paarden van de ene naar de andere stad. Daarom maakten ze stevige wegen, die geen modderpoel werden na een regenbui, zodat de karren erin niet langer vast kwamen te zitten. De wegen werden hoger gebouwd, zodat het regenwater weg liep naar de zijkant. Je kon er ook sneller op rijden dan op zand. Dit was ook erg belangrijk voor het leger. Zo konden de soldaten snel naar de plek waar het Romeinse Rijk werd aangevallen.</p> <p>- Hoe zien de wegen er nu uit? De leerlingen proberen een omschrijving te geven. Tegenwoordig gebruiken we klinkers, tegels of asfalt. Ik laat hiervan voorbeelden zien. Eigenlijk hebben we dit geleerd van de Romeinen. Die maakten al wegen van zand, grind en stenen. De wegen werden daardoor hard en stevig en veranderde bij slecht weer niet in een modderpoel.</p> <p>Activiteit: We maken gezamenlijk een stukje van een Romeinse weg. Stappenplan: (maak de lagen iedere keer iets korter, zodat de verschillende lagen zichtbaar zijn)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Leg een laag zand in een bak 2. Strijk het zand glad (<i>De romeinen zorgde dat de wegen recht waren zonder hobbels</i>). 3. Leg een laag grind bovenop het zand (dit stelt het steengruis voor). 4. Meng zand en lijm, zo krijg je cement. 5. Stort het cement op de laag grind. 6. Druk kiezelstenen in de cementlaag. <p>Als het is opgedroogd laat je een wagen eerst over het zand rijden en daarna over de Romeinse weg.</p>		
Woordenschat instructie		
Romeinse weg: een weg gemaakt van zand, grind, cement en kiezelstenen.		
zandpad tegels stappenplan	kiezels cement modderpoel	grind klinkers
Verwerking(sopdracht)		
De vragen worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek.		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over de aanleg van wegen door de Romeinen klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - De wegen werden aangelegd, zodat de Romeinse soldaten zich snel konden verplaatsen en het land konden verdedigen. - De wegen gemaakt van klei zorgen ervoor dat ze geen modderpoel werden bij slecht weer. 		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen het beste bij de term 'Romeinse weg' en waarom?		
<ol style="list-style-type: none"> A. Leger B. Goed weer 		

- C. Stevig
- D. Zandpaden

Verwerking

Aan de hand van het stappenplan bouwen we een stuk van een Romeinse weg na in een grote bak: (1) zand, (2) grind, (3) cement en (4) kiezelstenen erin. We bespreken hoe stevig dit is en hoe dat komt.

Afsluiting

De leerkracht vertelt dat in de volgende les besproken wordt hoe de Romeinen gebouwen bouwden.

Les 8 – Romeinse bouwwerken

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen herkennen en benoemen de cilindervorm. - De leerlingen weten dat Romeinse gebouwen vaak zuilen hadden, kunnen kenmerken benoemen en herkennen zuilen als zodanig. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
dakpannen	verwarming	fontein
Activatie voorkennis		
Romeinse wegen bespreken.		
Instructie		
<p>Ik lees blz. 9 en 10 voor uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete. We bespreken wat we zien op de platen. Dit is een villa, een hoog, groot woonhuis van rijke mensen. We kijken speciaal naar de zuilen in de binnentuin. Ik laat nog wat gebouwen met zuilen zien op afbeeldingen. De zuilen hadden de vorm van een cilinder. Deze stond er voor de stevigheid. Zo konden de Romeinen mooi hoog bouwen en er kwam toch veel licht naar binnen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ik laat een cilinder zien op een tafeltje. - Zou hier een blok op blijven liggen? - Hoe ga je er blokken opleggen als er meer cilinders naast elkaar staan? - Lukt het ook als de cilinders niet even hoog zijn? - Waar moet je dus op letten als je met cilinders gaat bouwen? 		
Woordenschat instructie		
Villa: een groot huis waar een rijk persoon woont.		
zuilen cilinder	mozaïeken luxe	muurschilderingen
Verwerking(sopdracht)		
De vragen worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het bouwen van de zuilen in de speelhoek.		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over de Romeinse gebouwen klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - De zuilen werden gebruikt voor de stevigheid van het huis. Ook zorgen de zuilen ervoor dat er veel zonlicht naar binnen kan komen. - De zuilen waren hoog en in de vorm van een vierkant. 		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen het beste bij de term 'zuil' en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> A. Ovaal B. Cilinder C. Luxe D. Mozaïek 		
<u>Verwerking</u>		
De leerlingen mogen in de bouwhoek ook een gebouw met zuilen maken. De zuilen mogen van de cilinders gemaakt worden die klaarliggen. Verder worden de grote en kleine blokken gebruikt en karton om het gebouw verder mee te bouwen. Zorg dat het een stevig gebouw wordt. Afbeeldingen van Romeinse gebouwen hangen ter inspiratie in de klas.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat in de volgende les besproken wordt hoe een dag van een Romein eruitzag.		

Les 9 – Het dagelijks leven in de Romeinse tijd (1)

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen weten dat er een groot verschil was tussen arm en rijk en dat rijke leerlingen mochten leren. - De leerlingen weten dat rijke mensen slaven hadden die het werk voor hen deden. - De leerlingen kunnen verschillende activiteiten van rijken en slaven benoemen. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
rijk/arm kapsel	opmaken	ligbed
Activatie voorkennis		
Bespreking van de Romeinse gebouwen aan de hand van de termen: villa, zuilen, cilinder en luxe.		
Instructie		
Na het lezen van pagina 13 en 14 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willetete benoemen we klassikaal de dagelijkse bezigheden van rijke mensen en slaven in de Romeinse tijd. Vervolgens schrijven we dit op een groot papier en plakken daarbij de rolactiviteiten.		
Rijke mensen	Slaven	
zich wassen	voeten wassen, helpen met afdrogen	
zich scheren	helpen met scheren, afdrogen	
zich mooi maken	helpen met opmaken, kappen	
zich aankleden, schoenen aandoen	helpen met de kleding	
lezen, rekenen	krijgen geen les	
aan tafel eten	eten maken en opdienen	
spelen met de baby	baby verzorgen, eten geven	
Woordenschat instructie		
Altaar: een plek waar je kunt bidden tot de goden.		
Heilig: iets is heilig als het voor gelovige mensen erg belangrijk is, omdat het met hun geloof te maken heeft.		
huisgodin amulet	Latijn dagelijks leven	Grieks
Verwerking(sopdracht)		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over het dagelijks leven in de Romeinse tijd klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - Er waren rijke en arme mensen in de Romeinse tijd. De arme mensen heten slaven. - Rijke mensen worden geholpen door de slaven. Slaven doen wat de rijke mensen vragen, want rijke mensen hebben de macht. 		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen het beste bij de term 'dagelijks leven' en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> A. Rijk/arm B. School C. Slaven D. Vrijheid 		
<i>Verwerking</i>		
De uitgeschreven woorden met de plaatjes komen in de woonhoek te hangen waar de leerlingen na de volgende les een rollenspel gaan spelen in de Romeinse villa.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat ze in de volgende les verder gaan met het dagelijkse leven in de Romeinse tijd.		

Les 10 – Het dagelijks leven in de Romeinse tijd (2)

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen kunnen vertellen wat een villa is en weten dat er bij een rijke familie ook slaven woonden die hen verzorgden en hier geen geld voor kregen. - De leerlingen kunnen benoemen hoe het dagelijks leven van rijke mensen en slaven in een villa eruitzag. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
rijk/arm villa	verzorging telraam	slaven heilig
Activatie voorkennis		
Bespreking van het dagelijks leven in de Romeinse tijd. We bespreken daarbij de termen slaven, heilig en altaar.		
Instructie		
Ik bespreek met de leerlingen pagina 9, 10, 13 en 14 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete. We zien allerlei voorwerpen: een ligbed, een fontein, een olielamp, een wasschaal met stromend water, een huisaltaar, een telraam, een schaal om voeten te wassen en verzorgingsartikelen. Ik beschrijf het dagelijks leven van rijke mensen uit die tijd en we kijken ook naar hoe ze eruitzien, zoals de kleding, haardracht en sandalen. Ik vertel ook over de slaven en slavinnen die de knechten waren van de rijken. Ze moesten werken voor de rijke Romeinen, maar kregen hier geen geld voor en moesten in een aparte kamer wonen. Soms werden slaven slecht behandeld, maar veel slaven hadden het goed bij hun meester of meesteres.		
Woordenschat instructie		
Slaven: mensen die taakjes doen voor rijke mensen zonder er geld voor te krijgen.		
wasschaal olielamp	sandalen heilig	kauw
Verwerkingsopdracht		
<p><i>Verwerking</i></p> <p>Ik model hoe leerlingen kunnen spelen in de speelhoek 'Villa'. Ik benoem alle gebruiksvoorwerpen en laat een paar leerlingen de kleding die bij verschillende rollen hoort aantrekken. Samen spelen wij verschillende handelingen na. Daarnaast bespreken we een aantal juiste en onjuiste situaties ter controle van begrip, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De eigenaar van het huis kookt eten voor de slaven. - De slaven moeten boodschappen gaan doen. - De rijke vrouw wordt opgemaakt. - De slaaf ligt op de ligbank en krijgt druiven. <p>Daarnaast model ik verschillende situaties, zoals het wassen in de waskom, het aankleden, het offers neerleggen bij het huisaltaar, het tellen met het telraam, het liggen aan tafel tijdens het eten. Ook bespreken we situaties met de taken van slaven, zoals eten verzorgen, het voeden van de baby en het schoonmaken van het huis.</p>		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met de Romeinse cijfers.		

Les 11 – De Romeinse cijfers

Leerdoel		
- De leerlingen maken kennis met de Romeinse cijfers tot en met 12 en koppelen die aan onze cijfers.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
lezen schrijven	rekenen	cijfers
Activatie voorkennis		
Bespreken van de woorden: slaven en altaar.		
Instructie		
Ik vertel dat de rijke Romeinse leerlingen naar school mochten. De jongens leerden lezen, schrijven en rekenen. De meisjes leerden spinnen, weven en naaien. Ook leerden de Romeinse leerlingen op school cijfers. Dit zijn andere cijfers dan wij op school leren. Toch gebruiken we deze cijfers soms nog, bijvoorbeeld op een klok. Ik laat een klok zien met Romeinse cijfers. Wie heeft deze cijfers weleens gezien? Ook in een boek schrijven we nog wel eens Romeinse cijfers als we een nieuw hoofdstuk beginnen. Ik laat de Romeinse cijfers t/m 12 ontstaan door deze met ijslollystokjes neer te leggen. Ik leg ze onder onze cijfers t/m 12.		
Waar gebruiken wij nu nog Romeinse cijfers voor?		
<ul style="list-style-type: none"> - klok; - voor een hoofdstuk in een boek; - jaartallen op een gebouw; - om sommetjes uit te rekenen; - op een bonnetje van de kassa. 		
Woordenschat instructie		
Romeinse cijfers: de cijfers die in de Romeinse tijd gebruikt werden.		
spinnen	naaien	weven
Verwerking(sopdracht)		
De vragen worden gesteld aan het einde van de les of tijdens het spelen in de speelhoek.		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over de Romeinse tijd klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - Alle Romeinse jongens mochten naar school. - De Romeinen gebruikten andere cijfers dan wij als zij gingen rekenen. 		
<u>Associatievraag:</u>		
Welke woorden passen het beste bij de een Romeinse school en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> A. Lezen B. Weven C. Romeinse cijfers D. Keizer 		
<i>Verwerking tijdens de instructie</i>		
De leerlingen krijgen per tweetal een wisbordje en schrijven de Romeinse cijfers om de beurt samen met mij mee op. Er komt later een 'Romeinse schoolhoek' waar leerlingen Romeinse cijfers mogen 'naleggen' met ijsstokjes en naschrijven op een wisbordje.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les gaan hebben over het badhuis.		

Les 12 – Het badhuis

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen kunnen vertellen wat een badhuis is en wat Romeinen daar deden. - De leerlingen kunnen een rollenspel spelen in de context van een Romeins badhuis. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
douche wastafel	fontein	stoom
Activatie voorkennis		
Bespreken van de woorden: slaven en altaar.		
Instructie		
Ik bespreek met de leerlingen met behulp van visuele ondersteuning hoe onze eigen badkamer er thuis uitziet: een bad, douche, wc, wastafel. Daarbij bespreken vragen zoals: wat doen we in een badkamer en wie mogen er in onze badkamer?		
Ik vertel de leerlingen dat de meeste Romeinen geen eigen badkamer hadden, maar naar een groot badhuis in de stad gingen. Voor mannen en vrouwen waren er aparte badhuizen. In deze badhuizen deden de Romeinen verschillende dingen, zoals in warm en koud water zwemmen, zich wassen, zich in laten smeren met olie en zand, zich laten masseren, dobbelspelletjes spelen, gymnastiek oefeningen doen, kletsen.		
We lezen pagina 17 en 18 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete.		
Woordenschat instructie		
Badhuis: een gebouw waar Romeinen zich in groepen wassen en waar ze ontspannen.		
kleedkamer badzaal	warmwaterbron mengsel	olijfolie
Verwerkingsopdracht		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over het badhuis klopt wel of niet en waarom? <ul style="list-style-type: none"> - Wij gaan in onze tijd met heel veel mensen tegelijk in bad. - De Romeinen speelden dobbelspelletjes in een badhuis. 		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen bij een Romeins badhuis en waarom wel of niet? <ol style="list-style-type: none"> Masseren Douche Dompelbad Eigen badkamer 		
<u>Verwerking:</u> Ik model hoe de leerlingen in de speelhoek met het badhuis gaan spelen. De jongens aan één kant en de meisjes aan de andere kant. In de speelhoek kunnen de leerlingen zwemmen, zich wassen, het dobbelspel spelen en elkaar masseren. Ook is er een slaaf die helpt met het afdrogen, masseren en haren kammen.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we het in de volgende les gaan hebben over mozaïeken (versieringen gemaakt van steentjes).		

Les 13 – Het mozaïek

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen weten wat een mozaïek is en dat de Romeinen mozaïeken maakten met stukjes steen voor hun huizen en vloeren. - De leerlingen weten dat de mozaïeken patronen vormden en kunnen zelf een mozaïek maken. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
steen glas	cement	versiering
Activatie voorkennis		
Bespreking van het badhuis dat gebruikt werd in de Romeinse tijd.		
Instructie		
Ik laat verschillende afbeeldingen zien van Romeinse mozaïeken en vertel dat Romeinen deze mozaïeken van stenen maakten. De mozaïeken gebruikten de Romeinen als versiering voor de vloer. In deze mozaïeken zitten figuren die we patronen noemen. Ik ga in gesprek met de leerlingen over mozaïeken en of wij die ook gebruiken en waar de leerlingen die hebben gezien.		
We lezen pagina 9 en 10 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete.		
Woordenschat instructie		
Patronen: een figuur dat vaker terugkomt als versiering.		
Atelier: de werkplaats van een kunstenaar.		
sjabloon		
Verwerkingsopdracht		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over mozaïek klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - De Romeinen gebruikten alle mozaïeksteentjes gewoon door elkaar bij het maken van een mozaïek. - De Romeinen versierden hun huizen en vloeren met grote mozaïeken. 		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen het beste bij de term 'Romeins mozaïek' en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> A. Cement B. Papier C. Steen D. Patroon 		
<u>Verwerking</u>		
De leerlingen gaan op een vierkant stukje karton van 25 bij 25 cm een eenvoudig patroon tekenen. Ze kunnen daar een voorbeeld voor gebruiken of een sjabloon. Daarna knippen de leerlingen stukjes van repen sitspapier en plakken hiermee het patroon vol in passende kleuren. De kartonnen mozaïektegeltjes leggen we bij elkaar zodat het een mozaïekwandje wordt. Deze wordt tentoongesteld in het museum en bij de afsluiting van het thema.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met een Romeins dobbelspel.		

Les 14 – Romeins dobbelspel

Leerdoel		
- De leerlingen herkennen de stippenstructuren op een dobbelsteen en kunnen die bij elkaar optellen.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
dobbelsteen	badhuis	opgraving
Activatie voorkennis		
Bespreking van het badhuis dat gebruikt werd in de Romeinse tijd. Daarnaast een korte terugblik op het mozaïek.		
Instructie		
Ik vertel dat veel Romeinen in het badhuis dobbelspelletjes spelen. Tijdens opgravingen zijn er dus ook veel dobbelstenen van klei gevonden. Ik leg het dobbelspel uit waarbij een cijfer-/bingokaart wordt gebruikt met de cijfers 1 tot en met 12. Er wordt met 2 dobbelstenen gegooid. Iedere speler mag een fiche leggen bij de cijfers die hij werpt of bij een optelling van deze twee cijfers. Wie het eerst zijn cijferkaart vol heeft gewonnen. Ik laat vier leerlingen het spel spelen terwijl de anderen kijken.		
Vraag ter controle van begrip: hoe weten wij hoe de Romeinse dobbelstenen eruitzagen?		
<ul style="list-style-type: none"> - Wij hebben zelf ook dobbelstenen. - Wij hebben dobbelstenen van de Romeinen gevonden tijdens opgravingen. 		
Woordenschat instructie		
Fiches: muntjes die in een spel gebruikt worden.		
stippenstructuur		
Verwerkingsopdracht		
<p><i>Associatievraag:</i> Welke woorden passen het beste bij de term ‘Romeins dobbelspel’ en waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> A. Dobbelstenen van klei B. Fishes C. Mens erger je niet D. Plastic dobbelstenen 		
<p><i>Verwerking</i></p> <p>De leerlingen worden verdeeld in groepjes van 4 en iedereen krijgt een cijferkaart en fiches. Alle leerlingen spelen op deze manier het dobbelspel. Daarna leggen we een dobbelspel in de badhuishoek zodat de leerlingen die daar een rollenspel spelen het dobbelspel kunnen doen.</p>		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met het Colosseum.		

Les 15 – Het Colosseum

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen weten dat de Romeinen erg goed in bouwen waren. - De leerlingen weten dat het Colosseum een groot stadion was waarin mensen en dieren gingen vechten. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
stadion	ovaal	ingang
Activatie voorkennis		
Bespreking van het dagelijks leven van een Romein.		
Instructie		
<p>Ik laat een afbeelding van een modern stadion zien en stel de vragen: hoe heet zo'n gebouw, wat doen mensen daar en wie van jullie is er weleens in een echt stadion geweest?</p> <p>Ik vertel dat de Romeinen hele knappe bouwers waren. Het Colosseum is een stadion dat de Romeinen gebouwd hebben. Ze noemen het ook wel een 'amfitheater'. Het bestaat nu nog steeds omdat de Romeinen het gebouw heel sterk maakten. Het stadion wordt ook steeds gerestaureerd. Ik laat afbeeldingen zien van het Colosseum. In het Colosseum konden wel 50.000 mensen zitten om te kijken. Er werden gevechten gehouden tussen mensen. Die mensen heetten gladiatoren; dit waren zwaardvechters. Ook sterke mannen die veel getraind hadden gingen daar met elkaar vechten. Soms waren er ook gevechten tussen dieren en mensen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mag er nu nog met dieren gevochten worden voor een wedstrijd? <p>We kijken naar de vorm van het Colosseum. De vorm is een ovaal. Het is in verschillende ringen opgebouwd en mensen konden op de tribunes zitten. Voor de keizer was er een speciale plek zodat hij alles goed kon zien. In het midden was de arena waar de gevechten waren. Het Colosseum bestaat nog steeds en toeristen kunnen er gaan kijken, maar er worden geen gevechten meer gehouden.</p>		
Woordenschat instructie		
Tribune: plek in het stadion waar mensen zitten of staan.		
Colosseum: de grootste arena in het Romeinse rijk, waar gladiatoren vechten.		
Gladiator: een persoon die in de Romeinse tijd in een arena (zoals het Colosseum) vecht.		
amfitheater	restaureren	arena
toeristen		
Verwerkingsopdracht		
<p><u>Contextvraag:</u> Welke zin over het Colosseum klopt wel of niet en waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het Colosseum is een stadion waar gevechten werden gehouden. - In het Colosseum zat de keizer tijdens de gevechten tussen alle andere mensen. <p><u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen het beste bij de term 'het Colosseum' en waarom?</p> <ol style="list-style-type: none"> Gevechten Voetbal Sport Gladiatoren 		
<p><u>Verwerking</u></p> <p>De leerlingen maken in groepjes van vier op een tafel een Colosseumstadion na. Er hangen foto's als voorbeeld. De leerlingen werken op een ovalen arena van papier die de goede vorm meteen aangeeft. Ze beginnen met de middelste arena, maken daaromheen de zitplaatsen en dan pas de muren. Ze moeten proberen ring voor ring op te bouwen. Er moeten verschillende ingangen in</p>		

komen. De grootste ingang is voor de keizer. De leerlingen werken met blokken, Kapla, Playmobil (poppetjes) en karton.

Afsluiting

De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met de goden in het Romeinse Rijk.

Les 16 – De Romeinse goden

Leerdoel		
- De leerlingen weten dat de Romeinen meer goden hadden en dat die goden werden aanbeden in de tempel en thuis.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
Jezus	kerk	bidden
Activatie voorkennis		
Bespreking van het Colosseum.		
Instructie		
Ik laat een beeld van Jezus zien die aan het kruis hangt en vertel dat Jezus een zoon van God is en dat veel mensen in hem geloven. De mensen die in hem geloven bidden in de kerk tot Jezus en ze vragen hem om hulp of kracht. In de kerk kunnen we ook een kaarsje aansteken voor iemand aan wie we denken.		
Ik vertel dat de Romeinen meer goden en godinnen hadden. Elke god hoorde ergens anders bij. Ik laat afbeeldingen zien van deze verschillende goden. Ik noem de namen en vertel waarvan zij de God zijn. Hierbij bekijken we pagina 23 en 24 uit <i>Romeinen</i> van de serie Willewete. Hier worden de goden Vulcanus, Pluto, Venus, Apollo, Neptunus, Jupiter, Minerva, Mars, Ceres en Juno benoemd.		
Ik vertel vervolgens dat Romeinen ook een klein huisaltaar hadden waar zij geschenken neerlegden in de hoop dat die god goed voor hen zou zorgen. Hierbij bekijken we pagina 20 uit <i>Romeinen</i> .		
De Romeinen gingen ook naar een tempel om er te bidden tot hun goden en soms vierden zij een feestdag van een bepaalde god. We bekijken pagina 21 en 22 uit <i>Romeinen</i> .		
Woordenschat instructie		
God: de bovenmenselijk persoon die de wereld heeft gemaakt.		
Geloof: het vertrouwen dat er iemand is die de wereld heeft gemaakt.		
Altaar: een plek waar je kunt bidden tot de goden.		
huisaltaar offer(dier)	tempel wierook	processie eren
Verwerkingsopdracht		
<i>Verwerking</i>		
Ik deel kaarten met afbeeldingen van verschillende goden uit. De kaarten zijn in stukken verdeeld. De leerlingen gaan de stukken bij elkaar zoeken en leggen dan de complete afbeelding van een god op de grond.		
Als alle goden naast elkaar liggen geeft ik een beschrijving van elke god. De leerlingen wijzen aan welke god bij welke beschrijving hoort.		
In de 'villahoek' wordt ook een huisaltaar gemaakt waar de leerlingen geschenken bij kunnen leggen om die god te eren.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met de goden en de tempels in het Romeinse Rijk.		

Les 17 – De tempel

Leerdoel		
- De leerlingen weten dat een tempel een gebouw was waar men kon bidden tot de goden en kunnen uitleggen hoe een Romeinse tempel eruitzag.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
goden bidden	vierkant driehoek zuilen	altaar geloof
Activatie voorkennis		
Bespreking van de Romeinse goden.		
Instructie		
Ik vertel de leerlingen dat een tempel een groot gebouw is waar altaren staan waar mensen tot de goden kunnen binnen. Ik laat verschillende afbeeldingen van Romeinse tempels zien en vertel dat dit vergelijkbaar is met een kerk. De tempel had ook zuilen had en er waren veel versieringen. Daarna wijs ik verschillende geometrische vormen aan die je in een tempel kunt zien: vierkant, rechthoek, driehoek.		
Woordenschat instructie		
Tempel: een plek met altaren waar mensen kunnen bidden. Geometrische vorm: vormen zoals vierkanten, cirkels en driehoeken.		
grondvlak	construeren	-
Verwerking(sopdracht)		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over de tempel klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - De tempel is een groot gebouw waar mensen bidden. - De Romeinen speelden dobbelspelletjes in een tempel. 		
<u>Associatievraag:</u> Welke woorden passen wel of niet bij een Romeins tempel en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> A. Bidden B. Heilig C. Gevechten D. Altaar 		
<u>Verwerking</u>		
De leerlingen vouwen en knippen in kleine groepjes vouwblaadjes van verschillende afmetingen in 16 vierkantjes. Hiermee mogen zij op een gekleurd vel zelf een Romeinse tempel gaan maken. Ik wijs hen op het beginnen met een 'stevig' grondvlak, dan komen de zuilen, het plafond en dan het dak. De leerlingen creëren hun eigen tempel en mogen die gaan versieren met ander papier en stiften.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met het aquaduct.		

Les 18 – Het aquaduct

Leerdoel		
- De leerlingen kunnen vertellen wat een aquaduct is, hoe het werkte en waar het voor diende.		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
buizen	stromend water	heuvel
Activatie voorkennis		
Bespreking van de Romeinse goden en tempels.		
Instructie		
Ik vertel over ons warme en koude water dat uit de kraan komt. Dit water wordt omhoog gepompt uit de bodem en stroomt door buizen in de grond en in de muren naar een kraan. Dit is onze waterleiding. De Romeinen hadden ook al stromend water. Zij konden het water vervoeren dat van een hoge heuvel afstroomde. Zij maakten een aquaduct waardoor het water van de heuvel naar de stad kon stromen. Een aquaduct was een hoge constructie met pijlers eronder. Het aquaduct is dus een brug waar water over vervoerd wordt. Over het aquaduct stroomde het water naar de huizen, fonteinen en badhuizen in de stad. Ik laat hiervan afbeeldingen zien. Ik vertel verder over de constructie; het aquaduct gaat van hoog naar laag en er staan grote pijlers onder.		
Woordenschat instructie		
Waterleiding: een buis waar water door stroomt. Aquaduct: een brug waar water overheen wordt vervoerd.		
vervoeren	pijlers	constructie
Verwerkingsopdracht		
<u>Contextvraag:</u> Welke zin over een aquaduct klopt wel of niet en waarom?		
<ul style="list-style-type: none"> - Het aquaduct vervoert water naar de huizen, fonteinen en badhuizen. - Het water stroomt van laag naar hoog. 		
<i>Verwerking</i>		
De leerlingen maken met een groepje kinderen een aquaduct in de bouwhoek. Met blokken maken we pijlers van hoog naar laag. Daaroverheen loopt een halve buis. De stukken van de buis maken we met brede plakband aan elkaar. Als de constructie stevig is en van hoog naar laag loopt dan mogen de kinderen er water in gieten.		
Afsluiting		
De leerkracht vertelt dat we in de volgende les verder gaan met de tentoonstelling.		

Les 19 – Tentoonstelling

Leerdoel		
<ul style="list-style-type: none"> - De leerlingen weten wat een tentoonstelling is. - De leerlingen kunnen aan medeleerlingen aan de hand van de voorwerpen uit de tentoonstelling vertellen over de Romeinse tijd. 		
Overzicht voorkennis (benodigde woordenschat)		
bezoekers	museum	
Activatie voorkennis		
Bespreking van het aquaduct.		
Instructie		
<p>Ik bespreek met de kinderen dat we een tentoonstelling gaan maken over ons thema 'de Romeinen' en dat er kinderen uit andere klassen mogen komen kijken. Omdat wij al zo veel weten over de Romeinen mogen de leerlingen de kinderen vertellen over de voorwerpen in de tentoonstelling. We bespreken wat er in de tentoonstelling kan, zoals een munt, helm, scherven, riem, schilden, mozaïeken, plaktekeningen van tempels, foto's van het Colosseum en aquaducten, Romeinse kleding, het dobbelspel, landkaarten, het boek van de 'Romeinen' en andere boeken en foto's. Samen maken we woordkaartjes bij de voorwerpen. De leerlingen schrijven of stempelen deze woorden.</p> <p>Na de tentoonstelling bespreken we wat de leerlingen van het thema vonden. Welk onderdeel vond je het leukst, moeilijkst, spannendst?</p>		
Woordenschat instructie		
Tentoonstelling: een plek waar voorwerpen liggen zodat mensen ze kunnen bekijken.		
uitnodiging	afsluiting	-
Afsluiting		

Overzicht woordenschat

De dikgedrukte woorden zijn de begrippen die tijdens de les expliciet uitgelegd en uitgevraagd worden. De overige woorden worden tijdens de les toegevoegd en herhaaldelijk gebruikt, zodat de leerlingen hiermee bekend raken.

Les 1 Opening		
Romein Romeinse Rijk keizer avé	tijdmachine tempel badhuis uitrusting	professor Colosseum verleden geschiedenis
Les 2 Opgravingen		
archeoloog museum opgraving kwast	professor avé tempel vergrootglas	Romeinse Rijk resten badhuis uitrusting
Les 3 Kaartlezen		
wereldbol belasting macht dwingen	Rome Italië veroveren	goederen keizer uitbreiden
Les 4 Het Romeinse Rijk		
Caesar standbeeld lauwerkrans heersen goederen	wet uitbreiden rijkdom postzegel	tempel besturen senaat circus
Les 5 De Romeinse soldaat		
uitrusting tunica pilum legerkamp	speren bepakking ovaal krijger	schutkleur harnas vaardigheid alledaagse
Les 6 Het Romeinse schild		
schildpadformatie legioen	patroon	schild
Les 7 Romeinse wegen		
Romeinse weg zandpaden tegels	kiezels cement modderpoel	grind klinkers stappenplan
Les 8 Romeinse bouwwerken/ zuilen		
villa zuilen	mozaïek luxe	cilinder muurschildering
Les 9 Het dagelijks leven (1)		
slaven altaar heilig	huisgodin amulet	Latijn Grieks
Les 10 Het dagelijks leven (2)		
slaven heilig	olielamp wasschaal	sandalen kauw
Les 11 Romeinse cijfers		

Romeins cijfer weven	spinnen	naaien
Les 12 Het badhuis		
badhuis kleedkamer	warmwaterbron mengsel	badzaal olijfolie
Les 13 Mozaïek		
patroon atelier	sjabloon	sitspapier
Les 14 Romeins dobbelspel		
fiches	stippenstructuur	
Les 15 Het Colosseum		
tribune Colosseum gladiator	amfitheater toeristen	restaureren arena
Les 16 Goden		
God geloof altaar	offer(dier) tempel huisaltaar	wierook processie eren
Les 17 De tempel		
tempel geometrische vorm	grondvlak	construeren
Les 18 Het aquaduct		
waterleiding aquaduct	vervoeren pijlers	constructie
Afsluiting: Tentoonstelling		
tentoonstelling	uitnodiging	afsluiting

Overzicht speelhoeken

<i>Archeologische opgraving (speelhoek)</i>	
Doel	De leerlingen nemen middels spel de rol aan van archeoloog en onderzoeken overblijfselen van de Romeinse tijd.
Instructie	De leerkracht bespreekt met de leerlingen dat een <u>archeoloog</u> iemand is die voorwerpen van vroeger onderzoekt. Hierbij bespreekt de leerkracht de functies van de <u>uitrusting</u> van een archeoloog, zoals een <u>vergrootglas</u> , een <u>kwast</u> en <u>schepjes</u> . Het gebruik van het gereedschap bij het opgraven van <u>resten</u> modelt de leerkracht tijdens de les aan de hand van opgravingen in de zandbak op het schoolplein. Dit spel modelt de leerkracht ook in kleine groepjes in de zandbak in de klas. De <u>opgravingen</u> leggen de leerlingen in het Romeinenmuseum. Gedurende of aan het einde van het spel gaat de leerkracht met de leerlingen in gesprek over de rol van een archeoloog.
Materialen	In de speelhoek staat een bak met zand met daarin Romeinse overblijfselen, zoals munten en stukken van een vaas. Daarnaast liggen er stukjes met afzetlint, handschoenen, een vergrootglas, een kwast en kleine schepjes.

<i>Villa en badhuis (huishoek)</i>	
Doel	De leerlingen spelen, verkleed als Romein, het Romeinse leven na in een villa. Ze nemen een rol in en gebruiken de materialen die daarbij horen op de juiste manier.
Instructie	De leerkracht laat verschillende afbeeldingen zien van het Romeinse leven. De leerkracht legt uit dat er in een villa ligbedden, fontein, een binnentuin en <u>slaven</u> aanwezig zijn. Daarnaast legt de leerkracht de functie van een <u>ruggenkrabber</u> , <u>potje</u> en <u>parfum</u> uit. Over het <u>badhuis</u> legt de leerkracht uit dat het een soort zwembad is waar mensen gezamenlijk konden sporten en zich konden wassen. Gedurende of aan het einde van het spel gaat de leerkracht met de leerlingen in gesprek over verschillen tussen toen en nu.
Materialen	Voor de kleding liggen Romeinse gewaden (of grote witte T-shirts) klaar. Daarnaast liggen er toga's, lauwerkransen en armbanden. In het badhuis staat: een (opblaas)bad met blauwe kussens erin, ligbanken, tafeltje met spelletjes, potjes met olijfolie, schrapertjes, sportattributen, gewichten, handdoeken en een kam.

<i>Rome (bouwhoek)</i>	
Doel	De leerlingen bouwen aan de hand van de opgedane kennis over verharde wegen, aquaducten, het Colosseum en tempels de stad Rome.
Instructie	De leerkracht bespreekt met de leerlingen welke gebouwen er in Rome staan en welke functie deze gebouwen hebben. De leerlingen krijgen de ruimte om de stad Rome te bouwen. Tijdens het bouwen gaat de leerkracht in gesprek met de reden waarom leerlingen de gebouwen bouwen, zoals de leerlingen de gebouwen bouwen. Gedurende of aan het einde van het spel gaat de leerkracht met de leerlingen in gesprek over wat de leerlingen hebben gemaakt, welke functies het heeft en welke verschillen tussen toen en nu bestaan.
Materialen	Blokken en allerlei andere soorten constructiematerialen.

Bijlage I – Kort verhaal (1)

Deze tekst is aan de leerlingen voorgelezen en besproken tussen de lessen door.

Bron: Canonvannederland – Lesbrieff 44 / Romeinen in Nederland (SLO).

De grens van het Romeinse Rijk

Twee jonge Germanen, Gerbrant en Hiltrud, broer en zus kijken verbaasd om zich heen. Aan de andere kant van de rivier de Waal ligt een grote Romeinse nederzetting. Beide leerlingen mochten van hun ouders naar **Noviomagus** gaan. Vader Hildebrant en moeder Gertrud zijn in Elst achtergebleven. Hun ouders zijn op bezoek bij familieleden en samen hebben ze de Romeinse tempel bezocht. De tempel is indrukwekkend. Die Romeinen kunnen veel. Na een lange wandeling staan ze aan de oever van de rivier de Waal. Gerbrant en Hiltrud weten dat de rivier de Rijn een grens is van het Romeinse rijk. De Romeinen noemen deze grens de **Limes**. De rivier de Waal is veel breder dan de rivier de Rijn. Deze rivier overzwemmen is bijna niet mogelijk door de sterke stroming. Alleen met een boot kunnen ze oversteken. Beide kinderen begrijpen nu dat beide rivieren aanvallers vanuit het noorden zullen tegenhouden. Gelukkig zijn er **kooplieden** met wie ze mee kunnen varen. Ze zijn net aan het varen als de stuurman roept: "Kijk, daar komen Romeinse boten met goederen voor Noviomagus aan gevaren.". De grote zeilboten varen met de stroom mee en komen snel hun kant op. Voordat de boot met de twee kinderen aan de overkant is, hebben de Romeinse boten de overkant al bereikt. Als Gerbrant en Hiltrud aan de overkant zijn, vertelt de stuurman dat ze de **heerbaan** moeten volgen naar Noviomagus. Een heerbaan is een weg die de Romeinen op veel plaatsen hebben aangelegd. Over deze weg worden de goederen vervoerd. Te voet gaan ze verder op de heerbaan. Ze lopen de heuvel op naar Noviomagus. In de verte komen Romeinse soldaten aan. Vooraan loopt een officier en daarachter volgen misschien wel honderd soldaten. Vol **ontzag** laten ze deze mannen passeren. Goed getrainde Romeinse soldaten met blinkende bronzen helmen, schilden, zwaarden, sandalen met ijzeren noppen eronder en harnassen van metalen ringetjes. **Wat lopen deze soldaten snel over deze weg!** Als ze in de buurt komen van de legerplaats, kijken ze hun ogen uit. Honderden, misschien wel duizenden soldaten zien ze lopen. Maar niet alleen soldaten zien ze. Vlak bij het fort van de soldaten is een dorp gebouwd, hier wonen **handelaren, ambachtslieden** en de gezinnen van de soldaten. Als ze geluk hebben ontmoeten ze hier heel misschien meisjes uit hun dorp die met soldaten getrouwd zijn. Ook kunnen ze jongens uit hun dorp ontmoeten die soldaat zijn geworden in het Romeinse leger. Opeens krijgt Gerbrant een por in zijn rug. Hij schrikt en boos draait hij zich om. Verbaasd kijken hij en zijn zus in de lachende gezichten van Wiebe en Wiesje. Wiebe in een Romeins uniform en Wiesje in een Romeins gewaad. Twee jonge mensen uit hun dorp. Wiebe vertelt dat hij al een jaar soldaat is en dat hij vorig jaar met Wiesje is getrouwd. Wiesje werkt als **kindermeisje** bij een rijke Romeinse familie. Ze zijn alle twee vrij en daarom nemen ze Gerbrant en Hiltrud mee naar de markt. De leerlingen zijn verbaasd over de spullen die te koop worden aangeboden. Voor de eerste keer in haar leven kijkt Hiltrud in een spiegel. Ze heeft haar gezicht nog nooit zo duidelijk gezien. Even later zien ze een glazen flesje. Nog nooit eerder hebben ze glas gezien. Ook de Romeinse kleren zijn heel mooi afgewerkt. Heel anders dan de leren kleren die de kinderen dragen. Stomverbaasd zijn ze als ze zien dat een koper met een munt betaalt. Thuis zijn ze gewend, dat er geruild wordt. Een koe voor een aantal schapen. Muntgeld hadden ze nog nooit gezien. Wiebe zegt opeens dat hij naar het **amfitheater** moet. Samen met andere militairen moet hij daar militaire oefeningen doen. Snel lopen ze er met zijn vieren naartoe. Wiesje vertelt dat in dit theater soms ook mensen vechten met

wilde dieren. Vandaag gelukkig niet. De leerlingen zien voor het eerst hoe soldaten oefenen. Achter en naast elkaar lopen de soldaten. Ze zien hoe de soldaten hun wapens en schilden gebruiken. Na de oefening moet Wiebe naar de kazerne. De kinderen gaan met Wiesje mee. Een nachtje slapen ze bij haar en daarna gaan ze weer naar hun ouders in Elst.

Bijlage II – Kort verhaal (2)

Deze tekst is aan de leerlingen voorgelezen en besproken tussen de lessen door.

Bron: Marion Vermeltfoort (2022)

Een dag met Gaius

Het is 's morgens heel vroeg, het is nog donker. Gaius doet zijn ogen langzaam open. Moet hij er nu al uit...? Hij is eigenlijk nog moe en zijn voeten doen pijn. Want gisteren heeft hij de hele dag moeten lopen met zware bepakking. Alle spullen die hij moest dragen zaten in een groot net. Het net hing aan een stok die hij over zijn schouder droeg.

Langzaam staat Gaius op en hij kijkt door een kiertje van zijn tent. Buiten ziet hij al enkele soldaten die zich aan het wassen zijn met het koude water dat in een grote schaal zit. Gaius maakt de andere soldaten die ook in de tent liggen wakker. Hij pakt zijn zwaard en rammelt hiermee tegen een pan waar nog wat pap in zit van gisteren. 'Beng, beng, beng!' 'Opstaan, luiwammesen', roept Gaius. Met een slaperig gezicht stappen de andere soldaten uit hun stapelbed. Gaius lacht en rent snel de tent uit om zich te gaan wassen en scheren. Het is koud hier in Nederland; heel anders dan in Rome waar hij vandaan komt. Daar schijnt de zon veel vaker. Gaius trekt een schone tunica aan die over de tent hing te drogen. Gisteren heeft hij die zelf moeten wassen in de rivier. Daarna trekt hij de wollen kniebroek aan. Ja, die moet je hier in dit land wel aanhebben anders vriezen je benen eraf! Hij strikt zijn sandalen en gespt zijn riem om.

'Mannen, aantreden! We gaan exerceren en oefenen voor de gevechten tegen de Bataven'. 'Trek je harnas aan!' Dit roept de Centurion, dat is de baas van hun legioen. Gaius heeft eigenlijk flink honger maar ze moeten dadelijk al vertrekken, zonder eten. Vlug trekt hij zijn zware harnas aan en zet hij zijn helm op. Daarna hangt hij zijn warme mantel om. Stiekem kijkt hij of de andere soldaten hem niet zien en duikt hun tent weer in. Met zijn hand eet hij het laatste restje van de koude graanpap op die nog in de pan zit. Gelukkig heeft hij toch nog wat gegeten...

Als hij weer buitenkomt, ziet hij heel veel soldaten van hun legioen al klaar staan. Ze dragen hun zwaard aan hun riem en hebben een schild in de hand. Op het schild staan de tekens van hun legioen. Gaius vindt de adelaarsvleugels heel erg stoer! Dan gaat Gaius op zijn plek staan tussen de andere soldaten. Plotseling horen ze de hoornblazer op zijn hoorn blazen. Wat klinkt dat hard! Gelukkig maar, want dan weten alle soldaten dat ze klaar moeten staan om te gaan marcheren. Daar gaan ze. Iedereen loopt in de maat en als je fout loopt, krijg je een tik met de stok van de Centurion. Het is dus goed opletten.

Daar komen ze aan bij een groot veld waar ze moeilijke formaties moeten gaan oefenen met hun schilden. De Centurion roept hard en ze moeten precies doen wat hij zegt. Gelukkig maakt Gaius geen fouten. Als laatste gaan ze de testudo oefenen, de schildpadformatie. Die is altijd het moeilijkste, vindt Gaius. De soldaten houden hun schilden dan boven hun hoofd of aan hun zijkant. Ze moeten dan dicht bij elkaar in een groep gaan staan. Hij weet zijn plek meteen te vinden. Er zijn andere soldaten die dan met pijlen mogen schieten tegen de schilden. Niemand wordt geraakt, het was een stevige schildpadformatie.

‘Prima gedaan, mannen’ roept de Centurion. ‘En nu eten, want vanmiddag gaan jullie beginnen met het aanleggen van een brede weg naar de stad!’ De soldaten hangen hun wapens en harnassen op een speciaal plekje in hun grote tent. Gaius is blij dat hij al die zware spullen niet meer hoeft te dragen vandaag. De kok Marcus heeft een maaltijd gemaakt van vissen die hij gevangen heeft in de rivier. ‘Heerlijk’, denkt Gaius. Vis is zijn lievelingseten, veel lekkerder dan die vieze graanpap die hij vanmorgen gegeten heeft. De kok heeft er ook nog brood en gekookte eieren bij gedaan. Ze hebben hun eigen kippen meegenomen en die leggen de eieren. Natuurlijk drinken de soldaten ook allemaal een grote beker wijn en daar wordt Gaius helemaal warm van.

Als het eten op is wil Gaius eigenlijk nog even een dobbelspelletje spelen met Marcus de kok. Hij houdt van spelletjes. Toen hij nog thuis woonde speelde hij ook altijd een dobbelspel met zijn vader. Wat was dat leuk en wat heeft hij vaak gewonnen! Hij denkt terug aan de tijd dat hij nog in Rome woonde en hij mist zijn lieve moeder en vader heel erg. Hoe zou het met hen zijn? Zouden ze nog leven? Hij heeft ze al een jaar niet gezien, hij is ook zo ver van huis...

De Centurion roept de soldaten weer bij elkaar. ‘Pak je schop en je emmer want die hebben we zeker nodig’, roept hij. Het is nog een flink eind lopen, maar dan komen de soldaten aan op de plek waar de weg gebouwd gaat worden. Een groep soldaten begint het zand weg te graven. Een andere groep moet grote stenen gaan zoeken die vlak bij de rivier liggen. Ook Gaius zoekt stenen die hij in zijn emmer doet. Als die vol is kiept hij alle stenen op een grote hoop. Al die stenen worden gebruikt om de weg heel stevig te maken. Maar wat is het een zwaar werk en ook saai, vindt Gaius.

Het wordt avond, de zon gaat al bijna onder. Gaius is doodmoe en hij heeft weer flinke honger. Als ze weer bij de tenten aankomen heeft de kok een groot vuur gemaakt waar ze omheen kunnen zitten. Weer wordt er goed gegeten: brood, kaas en fruit. Van de wijn die hij drinkt wordt Gaius erg slaperig. Hij gaat als eerste liggen in zijn stapelbed. Dit keer doet zijn rug pijn van al het sjouwen met de stenen.

Gelukkig wordt het morgen een andere dag want de Centurion heeft verteld dat ze morgen gaan oefenen met de lange speer, de pilus. Ze gaan oefenen om daarmee heel ver te kunnen werpen. Natuurlijk moet Gaius dan opletten dat hij niet geprikt wordt door een pilus, want er zit een scherpe punt aan. Hij zal zijn schild weer moeten gebruiken om zichzelf te beschermen. Maar hij is zeker niet bang, want hij is jong en sterk! Wat zouden zijn vader en moeder trots op hem zijn als ze hem zo konden zien vechten...

Gaius sluit zijn ogen en hoort de andere soldaten nog zingen bij het kampvuur. Voordat hij kan horen waar het liedje over gaat is hij in slaap gevallen....

Bijlage III – Een liedje

Dit lied is de leerlingen op verschillende momenten gedurende het thema aangeleerd.

Bron: Marion Vermeltoort (2022)

Soldatenlied

tekst en muziek:
Marion Vermeltoort
bew.: Jan Willems

$\text{♩} = 90$

A Bm Bm F#7 F#7

Wij zijn sol - da - ten van 't Ro - mein - se rijk. We

3 F#7 F#7 Bm Bm Bm Bm

vech - ten voor de kei - zer, die heeft al - tijd ge - lijk. We trai - nen en we wer - ken, ja

6 F#7 F#7 F#7 F#7

dat is wat we doen. Sa - men met z'n al - len in het

8 F#7 B 3

gro - te le - gi - oen. We heb - ben een

9 **B** B F#7 F#7 3

helm (klap klap) en een har - nas, We heb - ben een

11 F#7 F#7 B B

schild (klap klap) en een zwaard. We

13 B B B F#7

lo - pen op san - da - len en we ma - ken lan - ge rei - zen, vaak te

15 F#7 F#7 B

voet (klap klap) of met een paard ...